

УДК 338.1:338.48

Семенов В.Ф.*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та управління туризмом
Одеського національного економічного університету***Жупаненко А.В.***викладач кафедри економіки та управління туризмом
Одеського національного економічного університету*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НЕЯВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

У статті теоретично осмислено поняття «неявна інфраструктура рекреаційно-туристичної сфери». Проаналізовано господарські функції окремих елементів неявної інфраструктури – санаторно-курортних закладів та зоологічних парків. На базі домінуючих функцій зоологічних парків розкрито особливості їхнього економічного розвитку.

Ключові слова: неявна інфраструктура, зоологічний парк, рекреаційно-туристична сфера, санаторно-курортні заклади.

Семенов В.Ф., Жупаненко А.В. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НЕЯВНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

В статье теоретически осмыслено понятие «неявная инфраструктура рекреационно-туристической сферы». Проанализированы хозяйственные функции отдельных элементов неявной инфраструктуры – санаторно-курортных учреждений и зоологических парков. На основании доминирующих функций зоологических парков раскрыты формы реализации их экономического развития.

Ключевые слова: неявная инфраструктура, зоологический парк, рекреационно-туристическая сфера, санаторно-курортные учреждения.

Semenov V.F., Zhupanenko A.V. ECONOMIC DEVELOPMENT OF LATENT INFRASTRUCTURE IN THE SPHERE OF TOURISM AND RECREATION

The article considers the terms: latent infrastructure of recreation and tourism sphere. Analysis of the economic functions of particular elements of latent infra-structure as health resorts and zoological parks is performed. On the basis of the dominant functions of zoological parks the forms of their economic development are described.

Keywords: latent infrastructure, zoological park, sphere of recreation and tourism, health resorts.

Постановка проблеми. У рекреаційно-туристичній сфері національного господарства України в сучасних умовах зростає необхідність розробки нових підходів до регулювання економічного розвитку багатофункціональних господарюючих суб'єктів, які одночасно виконують як основні, так і допоміжні економічні види діяльності в залежності від того, з боку якої сфери або спеціалізованої галузі їх розглядати. Такими суб'єктами є, наприклад, зоологічні парки, спеціалізація основного економічного виду діяльності яких є природоохоронна функція. Поряд з виконанням ролі елемента явної у даному випадку екологічної інфраструктури зоопарки виконують роль елемента «неявної інфраструктури» як системи, основне призначення якої полягає у створенні умов для виробництва рекреаційно-туристичних послуг, що полягає у екскурсійному та іншому обслуговуванні відвідувачів, що приносить дохід і, власне, призводить до переважання неявного аспекта інфраструктурного становища зоопарку над явним. Саме тому особливості актуальності набувають питання, пов'язані з державним регулюванням економічного розвитку неявних інфраструктурних елементів, ефективне функціонування яких є важливою умовою ефективності рекреаційно-туристичної сфери.

У даному зв'язку в роботі запропонований підхід, що дозволяє розглядати особливості розвитку елементів інфраструктури в залежності від основи, щодо якої інфраструктура реалізує свою допоміжну функцію. У якості такої основи ми розглядаємо наявні природні ресурси природоохоронного призначення як явну екологічну інфраструктуру (спеціально створена для природоохоронного підприємства), через особливості характеру її функціонування, пов'язаних

із задоволенням внутрішніх потреб суб'єктів, що здійснюють економічну діяльність. При цьому на цю явну інфраструктуру держава або місцеве самоуправління має безпосередній управлінський вплив, оскільки процес ефективного функціонування підприємств неможливий без реалізації функцій управління, контролю та стимулювання діяльності усіх внутрішніх підрозділів зоопарків. Разом з цим у зоопарку сформована і функціонує інфраструктура, що забезпечує процеси життєдіяльності даної території і одночасно створює умови для надання рекреаційних послуг. Тобто поряд із традиційно притаманними зоопаркам господарськими функціями (охорона природи та культурної спадщини, культурно-освітньою, науково-дослідною тощо) бурхливого розвитку набуває рекреаційно-туристична інфраструктурна діяльність, яка акумулює надходження значних додаткових коштів. При цьому на дану інфраструктуру рекреаційна сфера не має можливості постійно впливати, оскільки ці види економічної діяльності являють собою інфраструктурні елементи іншої сфери. Фактично, частково функціонуючи у рекреаційно-туристичній сфері, сьогодні низка підприємств різних галузей національного господарства перебувають у кризовому стані самоідентифікації, спричиненому недостатнім вивченням ролі та значення їхніх господарських функцій. Зазначені проблеми свідчать про актуальність обраної теми та доцільність проведення даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику існування багатофункціональних підприємств в рекреаційно-туристичній сфері ґрунтовно досліджували у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні вчені: М.Б. Біржаков [1], А.М. Ветіт-

нев [2], К.О. Міхуринська [3] А. Бедворз та А. Бриман [4], А. Трайб [5], В. Фрост [6], С. Фуллер [7], К.Хеджинботом [8], М. Шаклі [9] та ін. Водночас, незважаючи на значну кількість робіт з цієї тематики, не сформовано єдиної думки, щодо визначення ролі неявної інфраструктурної функції в діяльності поліфункціональних підприємств та форм реалізації їхнього економічного розвитку.

Постановка завдання. Розробка нових підходів до розвитку неявної інфраструктури рекреаційної сфери визначила необхідність проведення дослідження особливостей функціонування зоологічних парків як видів економічної діяльності народного господарства, яким властивий неявний характер стосовно рекреаційної сфери.

Виклад основного матеріалу. В залежності від типу функціонального зв'язку з базисом інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери можна умовно розділити на «явну» та «неявну». При цьому до першої групи належать види та підвиди економічної діяльності, які напряму пов'язані з рекреаційно-туристичною сферою (наприклад, тимчасове розміщування й організація харчування тощо), та підприємства, для яких ці види діяльності є основними, а до другої – багатофункціональні підприємства, які провадять одночасно декілька видів економічної діяльності.

Виконання одним підприємством одночасно декількох функцій свідчить про його багатфункціональність. Наприклад, санаторно-курортні заклади мають подвійну природу реалізації: здійснення лікувально-профілактичних заходів щодо покращення здоров'я населення та надання йому додаткових рекреаційно-туристичних послуг (харчування, проживання, організація дозвілля тощо). Потрібну природу реалізації сьогодні мають зоологічні парки: з одного боку, вони є складовим елементом національного природоохоронного простору, з другого – складовою системи науки та освіти з реалізацією права кожного громадянина на доступ до ресурсів зоологічного парку незалежно від рівня достатку, а з третього – локалізатором інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери. Таким чином, нині зоологічні парки перебувають у стані кризи самоідентифікації, що полягає у троїстому трактуванні основної форми реалізації їхнього економічного розвитку, а саме: природоохоронна територія, музей або тематичний парк (рис. 1).

На наш погляд, види та підвиди економічної діяльності, які опосередковано належать до рекреаційно-туристичної сфери, раціонально розглядати як «елементами неявної інфраструктури», а зоологічні парки та санаторно-курортні заклади – як «об'єкти

неявної інфраструктури». Об'єкти неявної інфраструктури, на думку К.О. Міхуринської, – це «підприємства окремих видів та підвидів економічної діяльності регіону, а також матеріально-технічні споруди та об'єкти, які можуть мати різну форму власності та забезпечувати, як реалізацію своїх власних цілей, так і створювати умови для виробництва комплексної рекреаційної послуги» [3, с. 9].

Діяльність зоологічних парків має низку специфічних особливостей. По-перше, основними ресурсами зоологічних парків є біологічні, тобто тварини та рослини відіграють важливу роль в їхньому економічному розвитку, адже саме на базі цих ресурсів можливий розвиток всіх притаманних їм видів діяльності. Водночас наявність великої кількості тварин, у тому числі рідкісних та зникаючих, на балансі зоологічних парків накладає значну відповідальність на підприємців та державу за життя та благополуччя цих тварин.

По-друге, зоологічні парки несуть відповідальність за безпеку життя відвідувачів, що перебувають на території, та працівників. Наявність диких тварин відносить їх до об'єктів підвищеної небезпеки, тому перед ними постійно стоїть задача покращення заходів безпеки та вдосконалення засобів термінового контролю за подіями.

По-третє, пропозиція зоологічних парків обмежена їх територією. Крім того, більшість зоологічних парків розташовані під відкритим небом на значних площах, тобто для огляду всього розмаїття тварин відвідувачам необхідно пішки або на транспорті долати значні відстані. Тому гостро постає питання сезонності у відвідуваннях, яка характерна для усіх закладів рекреаційно-туристичної сфери. Однак у періоди низького сезону фактично неможливо закрити зоологічний парк, адже тварини потребують щоденного догляду протягом року.

По-четверте, зоологічні парки є штучно створеними природоохоронними об'єктами, основною метою яких є демонстрація тварин відвідувачам з освітньою, культурною та розважальною метою, а отже потребують створення належних умов для ефективної рекреації відвідувачів, у тому числі керування потоками відвідувачів та їх перерозподіл по території, визначення максимального рекреаційного навантаження тощо.

У ст. 35 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» зазначено: «Зоологічні парки ... є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами» [10], що фактично виключає рекреаційно-туристичну функцію з наданням відвідувачам послуг харчування, катання верхи на тваринах, реалізації сувенірної продукції тощо. На наш погляд, зоологічні парки являються елементами неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери, а отже, зазначене тлумачення потребує уточнень, адже фактично зоологічні парки є господарюючими суб'єкти будь-якої форми власності, які володіють колекціями диких тварин та здійснюють природоохоронну діяльність (вивчення, збереження, відтворення тварин) й розвивають на цій основі освітню та рекреаційно-туристичну діяльність, що **передбачає** публічний показ тварин та надання низки додаткових та супутніх послуг.

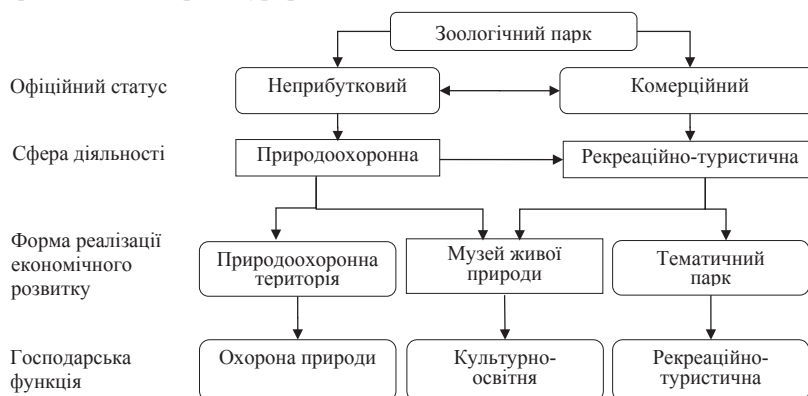

Рис. 1. Особливості господарських функцій зоопарків

Авторська розробка

Форма реалізації економічного розвитку зоологічних парків у вигляді природоохоронних територій є очевидною з огляду на те, що на їх територіях утримуються в неволі, або напіввільних умовах тварини з метою розмноження, реінтродукції (поверненні в дику природу) та демонстрації відвідувачам. Території зоологічних парків багато країн відносять до природно-заповідного фонду та охороняють як національне надбання.

З іншого боку, зоологічні парки є, так би мовити, «формою музею». Згідно з системою статистики культури ЮНЕСКО, термін «музей» визначається як: «некомерційний, постійний заклад, покликаний служити суспільству і цілям його розвитку, доступний для публіки, який займається придбанням, зберіганням, дослідженням, передачею та демонстрацією матеріального та нематеріального надбання людства і його оточуючого середовища з метою освіти, вивчення та розваг» [11, с. 89]. Крім музеїв як таких, ЮНЕСКО, визнає заклади, що демонструють живі експонати, наприклад, зоологічні сади, акваріуми, віварії, природні заповідники тощо, такими, що підпадають під це визначення. На думку В. Фроста, «основною відмінністю являється те, що експозиції зоопарків – живі» [6, с. 123].

В основу демонстрації тварин у зоологічних парках та музеях на початку XIX ст. було покладено системний метод, що передбачав систематизацію експонованих видів за науковим підходом. Це не дивно, адже у той час природнича історія перебувала на стадії «інвентаризації живого» [12, с. 22], а всі зусилля працівників зоопарків були спрямовані на «зоологічну систематику» з бажанням мати якнайбільше видів тварин кожного із представлених класів та родин. Таким чином, зоологічні парки, так само як і музеї, дотримувалися у своїй роботі логічного наукового раціоналізму. Споріднені тварини, наприклад, мавпи різних видів утримувалися групами, що являло собою оптимальну освітню експозицію [6, с. 124].

Сьогодні одним із найбільш популярних концептуальних підходів організації роботи зоологічного парку став тематичний, який передбачає групування тварин за ареалами їх походження. Саме цей підхід у поєднанні з комерційними інтересами підприємців трансформував їх у тематичні парки.

Перші думки про зоологічні парки як тематичні парки з'явилися на початку ХХІ ст. Американські вчені-дослідники П. Мейсон та В. Фрост зауважують, що фактично зоологічні парки є родоначальниками всіх тематичних парків, адже вони виникли значно раніше і їхня тема є всеосяжною – царство тварин [6, с. 125].

Тематичні парки фактично схожі на звичайні зоопарки, однак принципова відмінність полягає у наявності більшої кількості розважальних елементів та рекреаційно-туристських послуг. Зважаючи на їх значну популярність серед населення та спроможність генерувати значні доходи, їх кількість постійно зростає. Одночасно з цим вони піддаються нещадній критиці з боку прихильників традиційного музейного підходу, на думку яких анімація відвідувачів суперечить меті збереження тварин. Звичайно, функціонуючи як тематичні парки, зоопарки переносять основний акцент з задоволення потреб тварин на задоволення потреб відвідувачів, однак права тварин та умови їх утримання при цьому не ущемляються, а підтримуються у відповідності з міжнародними нормами та стандартами. Важливого значення при цьому набуває правовий статус тварин в зарубіжному законодавстві, у відповідності з яким тварини визна-

ються *суб'єктами права* [13] (зауважимо, що згідно з Цивільним кодексом України, глава 13 ст. 180 п.1, «тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом») [14].

Залежно від домінування певних господарських функцій у зоологічних парках можна виділити певні характерні риси, що характерні трьома типами зоопарків: природоохоронна функція – тип зоопарку «природоохоронна територія», культурно-освітня – «зоопарк-музей» та рекреаційно-туристична – «зоопарк-тематичний парк» (табл. 1).

Таблиця 1
Характерні риси зоологічних парків в залежності від їхніх домінуючих господарських функцій

Характерні риси	Господарська функція		
	Природоохоронна	Культурно-освітня	Рекреаційно-туристична
Колекція тварин	Середня	Велика	Мала
Оздоблення та облаштування експозицій	Змішані	Гратчасті	Імітація природи
Наукова робота з колекцією тварин	Велика	Велика	Середня та Мала
Розмаїття рекреаційно-тур. послуг	Мале	Середнє	Велике
Пропускна спроможність (відвідувачів на рік)	Мала	Середня	Велика
Вартість одного відвідування	Невелика	Невелика	Значна

Авторська розробка

Зоологічні парки є досить значущим фактором функціонування економіки міст, регіонів та навіть держав, адже вони створюють робочі місця, купують товари, матеріали та послуги, отримують валютні надходження через відвідувачів з-за кордону та створюють операційний прибуток, який зазвичай повертається у вигляді інвестицій у проекти розвитку зоопарків [5, с. 17].

Крім того, ці підприємства активно впливають на показники економічної активності на макроекономічному рівні, що виявляється у: збільшенні показників кількості та загальної вартості вироблених товарів та послуг на місцевому, регіональному та національному рівнях; зменшенні безробіття та формуванні попиту на кадри різної кваліфікації: в середньому один зоологічний парк працевлаштовує на постійну роботу з повним робочим днем до ста робітників (в тому числі з вищою освітою та із спеціальною технічною), а також постійно залучає на роботи з будівництва, реконструкції та ремонту об'єктів тимчасових працівників; формуванні локального попиту на товари та послуги, підштовхуючи місцевих підприємців до підприємницької активності, особливо в галузі сільського господарства, транспорту тощо; диверсифікації економік та подоланні диспропорцій регіонального розвитку, особливо якщо зоопарк розташовується в сільській місцевості на значному віддаленні від великих міст; впровадженні досягнень НТП у процеси догляду за територією та тваринами, обслуговування відвідувачів тощо; притоку валютних надходжень від відвідувачів.

Економічний розвиток зоологічних парків як об'єктів неявиної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери – це реалізація господарської частини туристичної політики держави щодо розвитку тури-

тичної індустрії і суб'єктів туристичного ринку (у нашому випадку – зоологічних парків) та вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян, надання додаткових послуг, створення додаткової рекреаційної інфраструктури і зміцнення свого економічного потенціалу.

У більшості країн світу державна туристична політика впроваджується безпосередньо через центральні органи виконавчої влади – національні туристичні організації, інші інститути, а також опосередковано за допомогою правових важелів, підтримки туристичної інфраструктури й міжнародної політики. Туристична політика має характерні риси загальної політики держави. Водночас існують і деякі специфічні фактори, що впливають на її формування: природні умови країни, розвиненість транспортної індустрії, соціальні фактори (умови життя людей, система відпусток), фактори, пов'язані зі створенням економічної основи для розвитку туризму (стабільні валютно-фінансові, зовнішньоекономічні відносини), правові фактори, пов'язані зі створенням і функціонуванням туристичного законодавств.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що сьогодні навколо сфери діяльності багатьох підприємств (в тому числі і зоологічних парків) склалася наукова дискусія, що викликана у першу чергу необхідністю визначення адекватної системи управління та відомчого підпорядкування цих установ. Очевидно, що розвитку туризму та рекреації передувало та сприяло саме природоохоронне призначення цих установ. Однак саме функціонування цих установ як об'єктів неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери дозволяє їм отримувати додаткові надходження коштів від реалізації рекреаційно-туристичних послуг. Розвиток зоопарків у контексті виконання ними ролі неявної інфраструктурної складової рекреаційно-туристичної сфери дозволить максимально ефективно реалізовувати їхній економічний потенціал та, одночасно, задовольняти потреби рекреантів у їхніх послугах і також обґрунтувати необхідність удосконалення механізму регулювання

розвитку неявної інфраструктури у системі національного господарства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм. Издание 9-е, переработанное и дополненное / Биржаков М.Б. – СПб. : «Издательский дом Герда», 2007. – 576 с.
2. Ветитнев А.М. Курортное дело : учеб. пос. / Ветитнев А.М., Журавлёва Л.Б. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2007. – 528 с.
3. Міхуринська К.О. Розвиток неявної інфраструктури рекреаційного комплексу (на прикладі АР Крим) : автореф. дис. ... кандидата економічних наук : 08.10.01 / Міхуринська Катерина Олександрівна. – Сімферополь, 2004. – 26 с.
4. Beadworth A., Bryman A. The wild animal in late modernity: the case of the Disneyization of zoos / Alan Beadworth, Alan Bryman // Tourist studies. – 2011. – № 1. – С. 83-104.
5. Tribe A. Captive wildlife tourism in Australia [Електронний ресурс] / Tribe A. // Wildlife tourism research report series: CRC for sustainable tourism, 2001. – № 14. – Режим доступу : <http://www.crctourism.com.au/wms/upload/resources/bookshop/14tribe3.pdf>.
6. Frost W. Zoos and tourism: conservation, education, entertainment? / Warwick Frost. – Great Britain : Short run press, 2011. – 262 p.
7. Fuller Stephen S. Economic Impact of Zoo and Aquarium Operations And Construction Spending [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.aza.org/uploadedFiles/About_Us/aza-economic-impacts-zoos-aquariums-final-2009.pdf.
8. Hagginbottom K. Wildlife tourism: impacts, management and planning / Karen Hagginbottom. – Australia : Common Ground Publishing Pty Ltd, 2004. – 277 с.
9. Shackley M. Wildlife tourism / Myra Shackley. – London : International Thomson Business Press, 1996. – 152 с.
10. Про природно-заповідний фонд України : Закон України № 2457-XII від 16.06.1992 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 34. – С. 502-549. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/page>.
11. Система статистики культури ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org/culture/Documents/framework-cultural-statistics-culture-2009-rus.pdf>.
12. Основы зоопарков и аквариумов / пер. с англ. ; под ред. К. Саусман. – М. : Московский зоопарк, 2007. – 370 с.
13. Волос А. Животные – субъект права? [Електронний ресурс] / Алексей Волос. – Режим доступу : <http://zakon.ru/Discussions/OneDiscussion/1982>.
14. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>.